

tartott előadásából az tűnik ki, hogy még mindig vannak a szigeten régi matricák, sőt patricák is, de szerinte nehéz közülük kiválasztani az "erdélyi mester" betűit, mert Mechitár apát más mesterekkel is csináltatott betűket Velencében. Szétválogatásuk örményül tudó és a nyomdabetűk ismeretében jártas szakember számára nem lenne reménytelen feladat, legfeljebb sok munkát igényelne. De ki tudja, talán sohasem lelünk már rájuk, s Misztótfalusi kezemunkájának emlékét csupán betűivel nyomtatott könyvek fogják őrizni. Nevét Fogolyán Miklós sem a rendház Liber Domusában, sem Mechitar vardapet levelezésében nem találta. A rendházban évszázadokon át csak *Voszgán* vagy *Vananteci* betűknek nevezték az amszterdami betűket, ennyiben akaratlanul is különbséget téve van Dyck és Misztótfalusi munkája között.

Az örmény könyvnyomtatás történetírója, *Zarpanalján* 1895-ben Velencében kiadott könyvében azt írta, hogy Voszgán és a Vananteciek "nagy hírnevet és ragyogást adtak az örmény nyomdaművészetnek... az utánuk Konstantinápolyban, Szmirnában és Oroszországban kiadott könyvek egészen a tizenkilencedik századig, sőt még azután sem tudták utolérni Voszgán és különösen a Vananteciek művészetét"; örmény részről ez a nagy elismerés és dicséret elsősorban a két nagy amszterdami nyomdászuknak szólt, de a két betűmetsző, a holland *Christoffel van Dyck* és a magyar *Misztótfalusi* nélkül a hírnév mellől részben talán elmaradt volna a "ragyogás", melyet remekbe készült betűik adtak Voszgán, Vananteci és tegyük hozzá, Mechitár és utódai nyomdájából kikerült könyveknek.

Konstantinápoly a XVIII. és XIX. században átvette a Földközi-tenger nyugati medencéje kikötőinek szerepét az örmény nyomdászatban. Az oszmán birodalomban kialakult szabadabb politikai légkör és az Örményországtól való kisebb távolság oda vonzotta a könyvnyomtatókat. 1698-ban telepedett le Konstantinápolyban *Grigor Marsvanci* örmény nyomdász, aki betűk metszésével és fametszetek készítésével kezdte meg működését. 1701-ben már négy nyomda is működött a városban. A XVIII. században a legtöbb könyvet Konstantinápolyban nyomtatták, ahol a könyvnyomtatás nem annyira a papok, mint az önálló mesterek vállalkozása lett, akiknek munkásságával új fejezet kezdődött az örmény könyvnyomtatás történetében. De ehhez Misztótfalusi betűinek már nincs közük.

Vége

*****

"Álnokság, hazugság ellen legbiztosabb fegyver az igazság.

Ez a mi fegyverünk. Most már csak ember és anyagi áldozat kell a fegyver mögé."

Wass Albert: Kard és kasza

*****

Dr. Puskás Attila

Az örmény nép szabadság- és hazaszeretete

1. rész

"A hazai örménység korán átlátta, hogy az állam nyelvét: a magyart művelni kell; azért a 'magyar nyelv művelési célra' 1792-ben kétezer darab aranyt adott. Az 1848-1849-iki dicső években pedig, midőn a magyar nemzet élete és függetlensége kétség alá került, az örménység - egytől egyig - azonosította magát a magyar nemzet küzdelmeivel... és hála Istennek - büszkén mondhatom el - hogy mártírokat adott a szent ügynek, de árulót egyet sem. Ekkor olvadt bele a hazai örménység a magyar nemzetbe - örökre és mint ilyen tud is, akar is küzdeni ott, hol arról van szó, hogy a magyar kultúrát hazánk bármely részében meg kell védeni."

E néhány sort *Placsintár Dávid* néhai szamosújvári polgármester tollából idézem, amellyel 1839 szeptember 3-án, a díszkapu alatt, az *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesületet* (EMKE) köszöntötte. Úgy érzem, két szempontból is találó a mai napon idézni az egykori polgármestert: elsősorban azért, mert beszédéből kitűnik, hogy az örménység és az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (aminek tudomásom szerint a jogutódja a mai EMKE) között már több, mint százötven évvel ezelőtt olyan jó és mély kapcsolat volt, hogy az Egyesület Szamosújváron tartotta egyik gyűlését.

Másodsorban pedig azért, mert rávilágít a mai emlékezésünk értelmére: az erdélyi örménység és magyarság kapcsolatának arra a lényeges pontjára, amit az 1848-49-es "dicső évek" jelentettek, amikor "beleolvadt a hazai örménység a magyar nemzetbe - örökre". Hiszen mit jelent itt az a szó, hogy "beleolvadt"? Csak annyit, hogy az örménység elvesztette identitását, vagyis nyelvét, kultúráját és vallását, és mindenben teljesen magyarrá vált? Kétlem, hiszen 1889-ben Erdélyben még igenis élő örmény nyelvvel, kultúrával, intézményrendszerrel és egyházi élettel találkoztunk. De egy örmény szemével nézve teljesen egyértelmű, hogy 1848-ra gondolva "beolvadásról", eggyé válásról kell beszélni. Miért? Erről szólna ez a rövid előadás.

Elsősorban talán azt kellene minél világosabban tisztáznunk, mit jelent a "haza" egy örmény számára? Földrajzi ismereteinkből tudjuk: Örményország a három kaukázusi állam egyike, Azerbajdzsán és Grúzia szomszédos állama. A jelenlegi Örmény Köztársaság méreteit tekintve pedig csak kis része a történelmi Örményországnak, amely egykor felölelte a Van és Szevan tavak környékét, az Ararát hegylancát. Földrajzi szempontból tehát ez az örmény haza.

Történelmi szempontból viszont a kérdés sokkal bonyolultabb. A történelem vihara némely népet eltüntet, más népet megtépáz, és csak nagyon kevés olyan nép van, amely sikeresen átvészeli évszázadokat vagy évezredek. Némelyeket arra kényszerít, hogy elhagyják a szülőföldet. Az örmény haza szempontból azért is érdekes ez a kérdés, mert az Ararát hegy, amelyen a Biblia és a jelenlegi tudomány állása szerint is Noé bárkája megakadt, s amely egy örmény számára olyan vonatkozási pont, mint a székely számára a Hargita, ma már nem is Örményország, hanem sajnos a szomszédos Törökország területén fekszik. Másodsorban azért is érdekes a haza kérdése, mert a világon élő hat millió örményből mindössze két millióan élnek a mai Örményország területén. Hol tehát az örmény haza?

Az örmény nép története, hasonlóan más történelmi népekhez, a szabadság és a haza védelmének külső és belső feszültségekkel átszőtt története. Az asszír történelmi forrásokban Urartunak nevezett önálló, szabad királyság bukása után, a Kr. e. 7. század végétől kezdve Örményország folyamatosan makedón, majd keletrómai, pártus, iráni érdekek között próbált egyensúlyozni, és politikai függetlenségét megtartani. A kereszténység felvétele, amelyet a hagyomány 301-re tesz, mérföldkövet jelentett nem csak az örmény identitás kialakulása, hanem az örmény politikai életben is. Ebben az időben Örményország a Keletrómai Birodalom és a pogány iráni uralkodóház érdekszférájába került. A IV. században észlelhető nemzeti megerősödés láttán, és saját érdekeinek megfelelően a két nagyhatalomnak legkézenfekvőbb Örményország megosztása volt, amire 387 körül került sor. *II. Teodoziusz* és a perzsa *Szaszanidok* között létrejött "nagyhatalmi megegyezés" értelelmében az ország mintegy négyötöde a perzsák uralma alatt egy *marzipán* vezetése alá került, míg a kisebb rész, a *divide et impera* elve alapján három részre osztozott, és egyértelműen Bizánc befolyása alá került.

Ebben az időben tehát az egységes örmény királyság megszűnt, és a haza, a szabadság kérdése más szinten merül fel. Az örmény haza megosztottságát szellemi és lelki síkon kellett megvalósítani, aminek alapja már megvolt. A kereszténység ui. egy egységes alapot jelentett, amely ha nem is tüntette el az egységes haza gondolatát, mégis megvolt benne a lelki és a szellemi egység lehetősége. Ezt aknázta ki Kr. u. 405-ben *Mesrop Mastoc* hittanár, amikor isteni sugallatra megálmodta a 36 betűből álló örmény ábécét. Egy önálló örmény írásmód önálló örmény kultúra az egyházi élet alapját is jelentette. A haza teljes megosztottsága ellenére tehát a népet összetartotta az azonos kultúrkörhöz való tartozás tudata. Az ábécé megalkotása után örmény nyelvre fordították a Bibliát, örmény nyelvű iskolákat alapítottak, örmény nyelvet használtak a templomokban, ahogyan korábban a görög volt a liturgikus nyelv. A területi megosztottság ellenére élt a szellemi és lelki egység.

Folytatjuk

(Elhangzott 2007. március 14-én a Marosvásárhelyi Örmény Kulturális Egyesület alakuló ülésén Marosvásárhelyen az Unitárius Egyház Tanácstermében)

*****